

PAPER DETAILS

TITLE: Müsnedün İleyhin Tevâbi' Unsurlarla İfade Ettigi Anlamsal Yorumlar -Sekkâkî'nin Miftâhu'l-?ulûm'u Bağlamında-

AUTHORS: Abdullah HACİBEKİROĞLU

PAGES: 169-187

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/2419998>

**Müsnedün İleyhin Tevâbi' Unsurlarla İfade Ettiği Anlamsal Yorumlar
-Sekkâkî'nin Miftâhu'l-'ulûm'u Bağlamında-**

*Semantic Interpretations Expressed by Musnad Ilayh with Tawâbi' Elements -In
the Context of Abū Ya'qûb al-Sakkākî's Miftāh al-'ulûm-*

Abdullah HACİBEKİROĞLU

Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Arap Dili
ve Belagatı Anabilim Dalı

Assistant Dr., Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Sciences,
Department of Arabic Language and Eloquence, Ankara/Turkey

ahacibekiroglu@ybu.edu.tr

<http://orcid.org/0000-0002-1495-9728>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 10/05/2022

Kabul Tarihi/Date Accepted: 19/05/2022

Yayın Tarihi/Date Published: 30/06/2022

Atıf/Citation: Hacibekiroğlu, Abdullah. "Sosyal Müsnedün İleyhin Tevâbi' Unsurlarla İfade Ettiği Anlamsal Yorumlar -Sekkâkî'nin Miftâhu'l-'ulûm'u Bağlamında-". *Universal Journal of Theology* 7/1 (2022): 169-187. <https://doi.org/10.56108/ujte.1114753>

Müsnedün İleyhin Tevâbi' Unsurlarla İfade Ettiği Anlamsal Yorumlar -Sekkâkî'nin Miftâhu'l-'ulûm'u Bağlamında-

Öz

Belâgat ilminde cümlelerin temel rükünleri olan müsnedün ileyh ve müsnede ilişkin hâller meânî bölümünde incelenmektedir. Belâgatçılar, müsnedün ileyh (özne) hazfî-zikrî, ma'rife-nekre olması, takdim-tehirî, tevâbî' öğeler ile fasıl zamirî alması vb. konularla isnadın önemli bir kısmını farklı belâgî yönleriyle ele almaktadır. Aynı şey cümlelerin diğer rükünü olan müsned (yüklem) için de yapılmaktadır. Ma'rife bir müsnedün ileyh sîfat, tekit, bedel, atf-ı beyân, atf-ı nesak denilen tevâbî' unsurlar ile fasıl/ayırma zamirî alması cümleye pek çok belâgî nükte kazandırmaktadır. Bir cümlede müsnedün ileyh tâbî/bağlı kelimeler ya da fasıl zamirî alması ile almaması sözdizimsel açıdan aynı şey değildir. Her ne kadar tevâbî' öğeler ile fasıl zamirî cümlelerin esasına taalluk eden sözcükler olmasa da ma'rife müsnedün ileyh bunları alması hem kastı açık ve anlaşılır kılmakta hem de farklı semantik yorumlar ile cümleye anlam zenginliği katmaktadır. Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî, ma'rife bir müsnedün ileyh sîfat alması durumunda cümlelerin beyân, medih-zem, tahsis ve tekit gibi vurgulu anlamlarla etkilendiğini belirtmektedir. Tekit edilmesi durumunda yanlış anlama önlenmekte veya umumi anlam işaret edilmektedir. Atf-ı beyân ile daha fazla izah edilmekte atf-ı nesak ile de detaylandırılmakta, hükmü değiştirmekte veya açıklamaktadır. Müsnedün ileyh bedel aldığı daha fazla açıklığa kavuşturma ve pekiştirme kastı güdülmektedir. Fasil zamirî alması hâlinde de müsned, müsnedün ileyhe tahsis edilmektedir. Bu çalışmada, ma'rife bir müsnedün ileyh aldığı tevâbî' unsurlar ile fasıl zamirinin sözdizimdeki farklı belâgî ve anlamsal yorumları Sekkâkî'nin *Miftâhu'l-'ulûm'u* bağlamında ele alınmıştır. Ma'rife müsnedün ileyh kasta bağlı olarak tâbî sözcükler ve fasıl zamirî alması cümlelerin semantik boyutunu değiştirmektedir. Sekkâkî'ye göre müsnedün ileyh tevâbî' öğeleri almasının bağlamsal gerekçeleri de ayrıca vurgulanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Belâgat, Müsnedün ileyh, Müsned, Tevâbî', Sekkâkî, Anlam.

Semantic Interpretations Expressed by Musnad Ilayh with Tawâbi' Elements -In the Context of Abû Ya'kûb al-Sakkâkî's Miftâh al-'ulûm-

Abstract

In the science of rhetoric, the cases related to al-musnad ilayh and musnad, which are the basic elements of the sentence, are examined in the ma'ânî section. Rhetoricians deal with a significant part of the isnād with its different rhetorical aspects, with issues such as the musnad ilayh (subject) ḥadhf-dhikr, being ma'rifa-nakira, presentation (taqdīm)-postponement (te'khīr), tawâbî' (sentence expansion) elements and separating pronouns. The same is done for musnad (predicate), which is the other pillar of the sentence. The fact that ma'rifa a musnad ilayh receives the adjective, tawkid, badal, 'atf al-bayân, 'atf al-nasaq and the tawâbî' elements called separating pronoun adds a lot of eloquence to the sentence. In a sentence, musnad ilayh taking subordinate words or separating pronouns and not taking them are not the same thing. Although the tawâbî' elements and the separating pronoun are not words that relate to the essence of the sentence, the fact that ma'rifa musnad ilayh takes them both makes the intent clear and understandable and adds a richness of meaning to the sentence with different semantic interpretations. Abû Ya'kûb al-Sakkâkî states that if a ma'rifa is a musnad ilayh, the sentence is affected by emphatic meanings such as declaration, praising-dispraising, specialization and tawkid. In case of falsification, erroneous assumption is avoided or the general meaning is indicated. It is explained more with 'atf al-bayân and detailed with 'atf al-nasaq, changing or declaring the provision. When it takes a badal, it is intended to further clarify and reinforce. In case of taking a separating pronoun, musnad is allocated to musnad ilayh. In this study, the elements of tawâbî' that a ma'rifa musnad ilayh and the different eloquent and semantic interpretations of the separating pronoun in the syntax are discussed in the context of al-Sakkâkî's *Miftâh al-'ulûm*. The fact that ma'rifa musnad ilayh takes tawâbî' elements and separating pronoun depending on the caste changes the semantic dimension of the sentence. According to al-Sakkâkî, the contextual reasons for musnad ilayh's taking the elements of tawâbî' are also emphasized.

Keywords: al-Balâgha, al-Musnad ilayh, al-Musnad, Tawâbî', al-Sakkâkî, Meaning.

Giriş

Nahiv ilminde *sıfat*, *tekit*, *bedel*, *atf-ı beyân* ve *atf-ı nesak* kendinden önceki isimlerle sözdizimsel anlam ve i‘rab yönüyle uyum içerisinde olduklarından kendilerine tâbi/bağlı olanlar anlamında *tevâbi‘* denilmektedir.

Belâgat eserlerinde isnad bahsi meânî ilmi kapsamında ele alınmaktadır. Müsnedün ileyh/özne ve müsned/yüklem hüküm içeren bir cümlelin aslî unsurudur. Bunlar arasındaki ilişkiden isnad olgusu ortaya çıkmaktadır. İsnad-dan söz edilebilmesi için müsnedün ileyh ve müsnedin varlığı kaçınılmazdır. Belâgatçılar; isim cümlesinde mübtedâ ve habere, fiil cümlesinde ise fiil ve fâile tekabül eden müsnedün ileyh ve müsned kavramlarını tercih ederek nahivcilerin ıstılahlarını kullanmamışlardır.¹ Müsnedün ileyhe *mahkûmun leh/muhberun leh* (المَحْكُومُ لَهُ/المُخْبِرُ لَهُ), müsnede *mahkûmun bih/muhberun bih* (المَحْكُومُ بِهِ/المُخْبِرُ بِهِ) de denilmektedir.²

Belâgat ilminde cümlelin ana unsurları müsnedün ileyh ve müsned şeklinde belirlenmiştir. Cümlelin ana unsuru olan bu ögeler *umde* diğerleri ise *kayıt*, *fazla*³ veya *mütemmimât-ı cümle* olarak adlandırılmaktadır.⁴ Bu noktada belâgatçılar ile nahivcilerin cümleyi ele alış biçimleri arasında bir fark olduğu âşikârdır. Çünkü belâgatçılar, nahivcilerin yaptığı gibi cümle tiplerini ayırmamış ve onların yaptığı gibi her cümle tipiyle ilgili nahvî öge ayırımına gitmemişlerdir. Bir fayda veya gayeye binaen müsnedün ileyh tevâbi‘ ögeler ve fasıl zamiriyle kayıtlanmaktadır. Bu ögelerin zikredilmemesi durumunda kasıt ya da anlam açısından ortaya çıkması gereken durum hâsıl olmayacaktır.

Belâgat âlimleri cümleyi incelerken müsnedün ileyh ve müsnedin hâllerini ayrıntılı bir şekilde ele almışlardır. Ma‘rife bir müsnedün ileyh ile nekre bir müsnedün ileyh’in sözdizimde anlamsal yorumu farklılık göstermektedir.⁵ Ma‘rife bir müsnedün ileyh’in tevâbi‘ ögelerle desteklenmesi de belâgî anlamda bazı anlamsal incelikler içermektedir. Bu çalışmada ma‘rife bir müsnedün ileyh’in sıfat, tekit, bedel, atf-ı beyân, atf-ı nesak ve bunlar haricinde fasıl zamiri alması durumunda ifade ettiği anlamsal yorum ve belâgî mânalar Ebû

¹ Ahmed Matlûb, *el-Belâğa ‘inde’s-Sekkâkî* (Bağdat: Menşûrâtı Mektebeti’n-Nahda, 1384/1964), 306.

² Ahmed Matlûb, *Mu‘cemü’l-muştalahati’l-belağıyye ve tetavvürühâ* (Bağdat: Matbûâtü’l-Mecma’i’l-İlmiyyi’l-İrâkî, 1403/1983), 3/254, 256; Matlûb, *el-Belâğa ‘inde’s-Sekkâkî*, 307.

³ Ali Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, 2015), 266, 484.

⁴ M. A. Yekta Saraç, *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat* (İstanbul: Gökkubbe Yayınları, 2011), 57, 74.

⁵ Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdurrahmân b. Muhammed el-Cürcânî, *Delâ’ilü’l-i‘câz*, thk. Mahmûd Muhammed Şâkir (Kahire: Mektebetü’l-hâncî, 1404/1984), 265; Tahsin Yurttaş, *Arap Dilinde Sözdizim ve Anlamsal Yorum (Mukaddem Mef’ûl ve Kur’ân’daki Uygulamaları)* (Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019), 19.

Ya'küb es-Sekkâkî'nin⁶ (ö. 626/1229) *Miftâhu'l-'ulûm* adlı eseri bağlamında incelenmiştir.

Sekkâkî isnadı “iki kelimenin veya bunların yerini alabilecek unsurların, dinleyen kişiye tam bir mâna ifade edecek şekilde terkip edilmesi”⁷ şeklinde tarif etmektedir.

Sekkâkî, kelâmın muktezâ-yı hâle (hâlin gereği) mutabık/uygun olmasını müsnedün ileyh ve müsned üzerinden izah etmektedir. Şayet sözde herhangi bir kayıt kastedilmeyip mutlak şekilde ifade edilecekse tekit edatlarına gerek yoktur. Ancak muktezâ-yı hâl, tekit edatlarından birini veya birkaçını kullanmayı gerektiriyorsa bu durumda tekit edatları kullanılmalıdır. Muktezâ-yı hâl, müsnedün ileyhın zikredilmesini veya hazfedilmesini gerektiriyorsa kelâmın buna göre nazmedilmesi sözü güzelleştirir. Aynı durum müsned için de geçerlidir.⁸ Dolayısıyla ona göre bağlamsal durum sözdizimsel yapıyı belirlemede daha etkilidir.

Sekkâkî'nin söz ile muktezâ-yı hâl arasında bahsettiği ilişkilerden her durumda serdedilen kelâmın aynı olamayacağı, mütekellim ile muhatap arasındaki hâlin gözetilmesi gerektiği anlaşılmaktadır. Müsnedün ileyh ile müsnedin hazfi-zikri, takdimi-tehiri bağlama göre farklı anlamsal yorumlarla sözdizimde ifade edilmektedir. Benzer şekilde ma'rife bir müsnedün ileyhın mutlak olarak değil de sıfat, tekit, bedel, atf-ı beyân, atf-ı nesak gibi tâbilerle ve fasıl zamiriyle desteklenmesi çeşitli belâğî nükteler barındırmaktadır. Müsnedün ileyhın tevâbi' unsurlar ile fasıl zamiri alması (mukayyet) veya almaması (mutlak) esas anlam (ihbar) dışında kastedilen bir mâna olduğunu göstermektedir.⁹

1. Müsnedün İleyhın Tevâbi' Unsurlar Alması

Tevâbi', “kendisi dışındaki isimlere tâbi/bağlı olarak i'rab edilen” ögelerdir. Gramer kitaplarında sıfat, tekit, bedel, atf-ı beyân ve atf-ı nesak olmak üzere beş başlık altında incelenmektedir. Bu ögelerin tamamı i'rabında ilgili

⁶ Sekkâkî'nin hayatı hakkında detaylı bilgi için bk. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî Yâkût, *Mu'cemü'l-üdeba'*: *İrşâdü'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*, thk. İhsân Abbâs (Beyrut: Dârü'l-garbi'l-İslâmî, 1414/1993), 6/2846; Hayreddin ez-Ziriklî, *el-A'lâm: Kâmûsü terâcim li-eş-heri'r-ricâl ve'n-nisâ mine'l-'Arab ve'l-müsta'rebin ve'l-müsteşrikin* (Beyrut: Dârü'l-ilm li'l-melâyîn, 2002), 8/222; Şevkî Dayf, *el-Belâğ: Tetavvür ve târih* (Kahire: Dârü'l-maârif, 1983), 286-287; Matlûb, *el-Belâğ 'inde's-Sekkâkî*, 46-100; İsmail Durmuş, “Ebû Ya'küb es-Sekkâkî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 36/332-334.

⁷ Ebû Ya'küb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Ali es-Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmîyye, 1420/2000), 141.

⁸ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 256-257.

⁹ Abdullah Yıldırım, *Sekkâkî'de Belâğat Tasavvuru* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020), 157.

olduğu isimlere bağlı olduklarından tevâbi' üst başlığı kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁰ Nahivciler tevâbi' konusunda gramatik ve işlevsel anlama vurgu yapmışlardır. Belâgatçılar ise konunun daha çok semantik boyutunu incelemişlerdir. Nitekim Sekkâkî *Miftâhu'l-'ulûm'*unda, nahiv eserlerinde anlatılan tevâbi' konusuna ma'rife bir müsnedün ileyhin bu öğelerle zikredilmesinin belâgî dereceleri ve sözdizimsel yorumu çerçevesinde değinmektedir.¹¹

Sekkâkî, müsnedün ileyhin nekrelik durumundan bahsetmeden önce onun tâbilerinden bahsetmeyi tercih etmiştir. Hatîb el-Kazvînî (ö. 739/1338) ise *Telhîşü'l-Miftâh'*ında evvelâ müsnedün ileyhin nekrelik durumunu anlatmış daha sonra müsnedün ileyhin tevâbi'ine değinmiştir. Teftâzânî (ö. 792/1390) bu konuda Kazvînî'nin takip ettiği yöntemin daha isabetli olduğunu belirtmiştir.¹² Nitekim konu bütünlüğünün korunması açısından müsnedün ileyhin nekrelik durumundan bahsettikten sonra tevâbi'ine geçmek daha doğru görünmektedir. Bununla birlikte Sekkâkî, müsnedün ileyhin tâbilerini çoğunlukla ma'rife iken almasından dolayı tevâbi'i müsnedün ileyhin ma'rifelik durumundan hemen sonra getirmeyi uygun görmüştür. Zira nekre olan müsnedün ileyih çoğu zaman tevâbi' unsurlardan birini almamaktadır. Bu sebeple ma'rife bir müsnedün ileyhin tevâbi' öğeler aldığı yerlerin öncelikle açıklanması faydalı olacaktır.

1.1. Sıfat Alması

Sıfat, tevâbi' öğelerden biridir. Bir ismi nitelemek ona herhangi bir özelliği nisbet etmek için yaygın bir şekilde kullanılmaktadır. Ma'rife bir müsnedün ileyhin sıfat alması yerine göre ona beyân, medih, zem, tahsis ve tekit gibi ilave anlamlar kazandırmaktadır. Sekkâkî'nin sıfatı tevâbi' öğeler arasında ilk sıraya koyması onun yaygın kullanımıyla ilgilidir.

Sekkâkî, sıfat kelimesini *vasıf* (وصف) kavramıyla ele almıştır. Vasıf bazen tâbi unsurun adı olarak kullanılırken bazen de masdar mânası ön plana çıkmaktadır. Teftâzânî, *Miftâh'*ta *vasıf* kelimesinin masdar anlamı ifade ettiğini

¹⁰ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Mufaşşal fî 'ilmi'l-'Arabiyye* (Beyrut: Dârü'l-cîl, ts.), 110-124; Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve belli's-şadâ*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1418/1997), 315-347; Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullâh b. Abdirrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî İbn Akîl, *Şerhu Elfıyyeti İbn Mâlik (Şerhu İbn 'Akîl 'alâ Elfıyyeti İbn Mâlik)* (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1409/1988), 2/177-233; Mustafa el-Galâyînî, *Câmi'u'd-dürûsi'l-'Arabiyye* (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1414/1993), 3/221-251; Abbas Hasan, *en-Nahvü'l-vâfi: me'a rabṭihi bi'l-esâlibi'r-refi'a ve'l-hayâti'l-luğaviyyeti'l-müteceddide* (Kahire: Dârü'l-maârif, 1973), 3/434-688.

¹¹ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 282-286.

¹² Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh et-Teftâzânî, *el-Muṭavvel şerhu Telhîşi Miftâhi'l-'Ulûm*, thk. Abdülhamîd Hindâvî (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1971), 237-238.

belirtmiştir. Çünkü Teftâzânî'ye göre Sekkâkî'nin vasfı tanımlarken kullandığı ifadeler onun masdar anlamını ön plana çıkarmaktadır.¹³

Ma'rife bir müsnedün ileyhın beyân/açıklama, medih/övgü, zem/yeri, tahsis ve tekit gibi maksatlarla sıfat alması mütekellimin bu gayeleri kastetmesine bağlıdır.¹⁴

1.1.1. Beyân

Sekkâkî, ma'rife bir müsnedün ileyhın aldığı sıfatın onun mânasını açığa çıkardığını belirtmektedir. Bu duruma örnek olarak الْجِسْمُ الطَّوِيلُ الْعَرِيضُ الْعَمِيقُ “Uzun, geniş ve derin bir cisim kaplayacağı boş bir yere ihtiyaç duyar.” ifadesini vermiştir.¹⁵

Bu örnekte الطَّوِيلُ، الْعَرِيضُ، الْعَمِيقُ kelimeleri ma'rife müsnedün ileyh olan الْجِسْمُ kelimesinin sıfatlarıdır. Onun mânasını detaylandırıp beyân etmektedir. Seyyid Şerîf el-Cürcânî (ö. 816/1413) örnekte geçen الطَّوِيلُ kelimesinin açıklayıcı vasıf، الْعَرِيضُ ve الْعَمِيقُ sözcüklerinin ise الطَّوِيلُ mevsufuna ait vasıflar olduğu yönünde görüşler nakletmektedir. Çünkü الْعَرِيضُ kelimesi الطَّوِيلُ sözcüğünün الْعَمِيقُ ifadesi de الطَّوِيلُ veya الْعَرِيضُ kelimelerinin tahsis edici vasfıdır. Derinlik (الْعَمِيقُ)، uzunluk ve genişliği gerektirdiğinden açıklayıcı sıfatın الْعَمِيقُ kelimesi olduğu söylenmiştir.”¹⁶ Sekkâkî *Miftâh*'ta konuya bir başka örnek olarak şu beyti aktarmıştır:

[إِنَّ الَّذِي جَمَعَ السَّمَاحَةَ وَالنَّجْدَةَ وَالْبَرَّ وَالتَّقَى جَمْعًا
الْأَلْمَعِيُّ الَّذِي يَظُنُّ بِكَ كَأَنَّ قَدْ رَأَى وَقَدْ سَمِعَا]

“Bütün iyiliği, cömertliği, takvayı cemeden sanki seni görmüş veya seni tanımış gibi hakkındaki düşüncesi doğru çıkan zeki kişidir.”¹⁷

Sekkâkî, bu örneği sıfatın beyân yönüne vurgu yapmak için getirmiştir. Nitekim beyitte ma'rife müsnedün ileyh olan الْأَلْمَعِيُّ kelimesi الَّذِي يَظُنُّ بِكَ ifa-

¹³ Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, 238.

¹⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 283.

¹⁵ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 282.

¹⁶ Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *el-Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel şerhu Telhîsi Miftâhi'l-'Ulûm* (fi 'ulûmi'l-belâğa), thk. Reşid A'razî (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1428/2007), 118.

¹⁷ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 283.

desiyle sıfatlanmıştır. Bu sıfat **الْأَلْمَعِي** kelimesinin mânasını beyân edip detaylandırmaktadır. Eğer bu sıfatlar sözdizimde zikredilmeseydi beyân gibi ek anlamlar açığa çıkmayacaktı.

Teftâzânî, bu örnekle sıfat alan ma’rife müşnedün ileyh konusundan ziyade sıfatın keşif ve beyân özelliğine vurgu yapıldığını belirtmiştir. Nitekim **الْأَلْمَعِي** kelimesi yukarıdaki beyitte geçen **إِنَّ**’nin haberi konumunda olduğundan müşnedün ileyh değil müşneddir.¹⁸ Beyân özelliği sıfatın bağlamsal durumunu değil daha çok genel sözdizimsel anlamını ifade etmektedir. Nitekim müşnedün ileyhe gelen her sıfat mevsufunu bir niteliği bakımından açıklamaktadır.

1.1.2. Medih-Zem

Ma’rife olan müşnedün ileyhe getirilen sıfat bazen medih/övmeye ve zem/yeri ifade etmektedir. Sekkâkî, medhe örnek olarak **هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِيُّ الْمُصَوِّرُ** “O, takdir ettiği gibi yaratan, canlıları örneği olmadan var eden, biçim ve özellik veren Allah’tır.”¹⁹ âyetini, zemme örnek olarak ise **إِبْلِيسُ اللَّعِينُ ضَالٌّ مُضِلٌّ** “Mel’un İblîs hem sapkın hem de saptırandır.” örneğini getirmiştir.²⁰ İlk örnekteki **الله** lafzının aldığı sıfatların mevsufunu niteleme yönü medih/övgü, ikinci örnekteki **إِبْلِيسُ** sözcüğünün sıfatı ise zemmetmek için kullanılmıştır. Müşnedün ileyh’in aldığı sıfatın medih mi yoksa zem mi ifade ettiği hususu hem terkibe giren lafızların seçimine ve bu lafızların anlamına hem de bağlamsal duruma bağlıdır.

1.1.3. Tahsis

Sıfat, ma’rife müşnedün ileyhi daha fazla belirginleştirme (tahsis) için getirilebilir.²¹ Örneğin **زَيْدُ التَّاجِرِ عِنْدَنَا** “Tüccar olan Zeyd yanımızdadır.” cümlesindeki **التَّاجِرِ** sıfatı Zeyd’in bir yönünü ön plana çıkararak hususileştirmiştir. Mevsufun muhtemel nitelikleri arasından bir veya birkaçının zikredilmesi onu muhatap nezdinde daha fazla belirginleştirmektedir.²² Zeyd’in sıfatı ol-

¹⁸ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 283; Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, 238.

¹⁹ *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, çev. Hayrettin Karaman vd. (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005), el-Haşr 59/24.

²⁰ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 283.

²¹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 283.

²² Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, 239.

maksızın söylenmesi muhatapta onun kim olduğuna dair bir müphemlik/belirsizlik barındırmaktadır. Sıfatın ifadesi bu belirsizliği ortadan kaldırmakta ve mevsufu anlamsal bakımdan netleştirmektedir.

1.1.4. Tekit

Ma'rife müsnedün ileyhin aldığı sıfat ona tekit yorumunu kazandırmak için de getirilebilir.²³ Örneğin *أَمْسِ الدَّابُّ لَا يَخُودُ* "Geçmiş gün (dün) artık dönmez." cümlesinde *الدَّابُّ* kelimesinin vasıf/niteleme yönü müsnedün ileyhi anlam bakımından tekit etmektir. *أَمْسِ* sözcüğü zaten *dünü*, *geçen günü* ifade etmektedir. Sıfat olarak gelen *الدَّابُّ* kelimesi *geçen*, *geçmiş*, *geride kalan* anlamında *أَمْسِ* ile benzer veya yakın anlamli olduğundan mevsufunu anlamsal olarak pekiştirmiştir. Diğer taraftan burada sıfat müsnedün ileyhin haberle belirttiği hükmü güçlendirip takviye etmiştir. Eğer bu örnekte sıfat olmasaydı sadece dünün geçtiğinden haber verilmiş olacaktı.

Sekkâkî, ma'rife müsnedün ileyhin sıfat almasının belâgî gayelerini anlatıktan sonra sıfatın muhatap tarafından önceden biliniyor olmasını şart koşmuş ve inşâ/talep cümlesinin sıfat olamayacağını tartışmıştır. Ona göre muhatapça, sıfatın nitelediği isme (mevsufa) aidiyetinin bilinen bir şey olması zorunludur. Onun beyân ve tahsis edici özellikte olması da bunu ifade eder. Sıfat olan sözcüğün hem kendisinin hem de konuşan ve dinleyen tarafından bilinen bir şey olması gerekmektedir. Bilinmeyen bir şey bir başkası için niteleyici veya ayırt edici bir şekilde kullanılamaz. Çünkü sıfatın gördüğü temel işlev mevsufunu başka şeylerden ayıran bir özellikte nitelemektir. Sekkâkî, bu tespitiyle kendisi bilinmeyen ve mütekellimin de bilmediği bir şeyin ne sıfat ne de haber olacağını vurgulamaktadır. O, bu yaklaşımıyla bilinmeyen şeylerden de sıfat yapılabileceğini savunanlara cevap vererek görüşlerinin isabetli olmadığını ifade etmiştir. Ona göre sıfat bilinen bir şey olduğunda mevsufun da biliniyor olması lazım gelmektedir.²⁴ Seyyid Şerîf el-Cürcânî "haber in müsnedün ileyhe aidiyetinin ve de kendisinin sadece mütekellim tarafından bilinmesi yeterli olmaktadır." diyerek sıfatın mevsufa aidiyetinin ve konuşan ve dinleyen tarafından bilinmesi şartının aksine haberin müsnedün ileyhe aitliğinin yeterli olduğunu ifade etmektedir.²⁵

²³ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 283.

²⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 283; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, *el-Mişbâh fî Şerhi'l-Miftâh* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009), 136.

²⁵ Cürcânî, *el-Mişbâh*, 136.

İnşâ/talep cümleleri ve haber cümleleri sıfatın aksine önceden değil talep esnasında bilinmektedir. Çünkü talep henüz gerçekleşmemiş bir şey olup bilinmeyi öğrenme için kullanılmaktadır. Bu bakımdan talep cümlelerinin sıfat veya haber olmaları mümkün değildir.²⁶ Talep cümlelerinin sıfat olması ancak tevil edilmeleriyle mümkündür.²⁷

Meselâ, *هَلْ رَأَيْتَ الذَّبَّ قَطُّ* “Hiç kurt gördün mü, işte rengi kurdun rengine benzeyen, içine su karıştırılmış bir süt getirdiler.” örneğinde *هَلْ رَأَيْتَ الذَّبَّ* *جَاءُوا بِمَذْقٍ مَقُولٍ* kısmı talep cümlesi olarak sıfattır. Sekkâkî, bu cümlelerin *عِنْدَهُ هَذَا الْقَوْلُ* “Hakkında şu söz söylenen içine su katılmış süt getirdiler.” takdirinde olduğunu söylemektedir. Çünkü sütün rengi beyaz bir kurdu anımsattığından sütü vasfetmek isteyen zihinde *هَلْ رَأَيْتَ الذَّبَّ قَطُّ* “Hiç kurt gördün mü?” şeklindeki talep cümlesi hâsıl olmaktadır.²⁸ Talep cümlesi sıfat olamayacağından Sekkâkî’nin yaptığı gibi uygun bir takdirde bulunulması gerekmektedir.

Bu konuda Kazvînî, Sekkâkî’yle aynı düşüncüyü paylaşmamaktadır. O, inşâ cümlesinin her zaman talep anlamında olmadığını söyleyerek medih-zem, taaccüb ve akit sîgalarının inşâî olduğunu ancak talep barındırmadığını belirtmektedir.²⁹

1.2. Tekit Edilmesi

Tâbi öğelerden biri olan tekit, sözü pekiştirmek mânâyı kuvvetlendirmek için kullanılmaktadır.³⁰ Ma’rife bir müşnedün ileyhin tekitlenmesi; muhatabın yanlış zannını önlemek, konuyu zihninde netleştirmek ve umumi kastı teyit etmek gibi belâgî maksatlarla ortaya çıkmaktadır.³¹ Buna göre müşnedün ileyhin tekit edilmesinin anlamsal gerekçeleri de bağlam tarafından belirlenmektedir.

²⁶ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 283.

²⁷ Ebû Ya’kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî es-Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘Ulûm: Belâgat*, çev. Zekeriya Çelik (İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017), 114.

²⁸ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 284.

²⁹ Ebû’l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvînî, *el-İzâh fî ‘ulûmi’l-belâğa* (Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmiyye, 1985), 55.

³⁰ Galâyînî, *Câmi’u’d-dürûs*, 3/231; Hasan, *en-Nahvü’l-vâfi*, 3/501.

³¹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 284-285.

1.2.1. Hatalı Zannın Önlenmesi

Söz sahibi, muhatabın çeşitli gerekçelerle kapıldığı hatalı zannı bertaraf etmek ve kastını net bir şekilde aktarmak için ma'rife bir müsnedün ileyhi tekit edebilir.³² Sekkâkî, bu hususta şu örnekleri vermektedir:

عَرَفْتُ أَنَا "Ben bildim."

عَرَفْتَ أَنْتَ "Sen bildin."

عَرَفَ زَيْدٌ زَيْدٌ "Zeyd bildi Zeyd."

عَرَفَ زَيْدٌ نَفْسَهُ أَوْ عَيْنَهُ "Zeyd'in bizzat kendisi bildi."

Yukarıdaki misallerin tamamında ma'rife müsnedün ileyh ya mânevî ya da lafzî bir şekilde tekit edilmiştir. Böylece muhatabın, mütekellimin kastının dışında bir zanna veya vehme kapılmaması için anlamın tekriri ve kesinliği vurgulanmıştır.³³ Ma'rife bir müsnedün ileyh, konuşanın kastettiği mânânın muhatabın zihninde pekiştirilmesi için de tekit edilebilir.³⁴

1.2.2. Umumi Anlamı Gösterme

Mütekellimin kastı, umumi bir anlamı işaret etmekse bu durumda ma'rife müsnedün ileyh tekit edilir. Böylece kasıt, muhatabın zihninde genel bir anlama delâlet eder. Ma'rife müsnedün ileyh'in tekit lafızlarıyla kuvvetlendirilmesi adem-i şümül düşüncesini ortadan kaldırmakta ve öznenin tüm fertlerini kapsadığını ifade etmektedir.³⁵

Örneğin عَرَفَنِي الرَّجَالُ "Adamların ikisi de beni tanıdı.", عَرَفَنِي كُلُّهُمْ "Adamların hepsi beni tanıdı." cümlelerinde ma'rife müsnedün ileyh'in كِلَا ve كُلِّ gibi lafızlarla tekit edilmesi muhatabın zihnindeki genellik düşüncesini pekiştirmiştir. Ayrıca müsnedün ileyh kapsamındaki fertlerin istisnasız bir şekilde bütünüyle kastedildiği vurgulanmaktadır. Örnekler عَرَفَنِي الرَّجَالُ "İki adam beni tanıdı.", عَرَفَنِي الرَّجَالُ "Adamlar beni tanıdı." şeklinde tekitsiz söylenmiş olsaydı topluluktan bazı kişilerin mütekellimi tanımamış olabileceği ve tanımayanların da dikkate alınmadığı anlamı çıkarılabilir. Ayrıca muhatap,

³² Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 285.

³³ Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, 240; Cürçânî, *el-Hâşiye 'ale'l-Muṭavvel*, 123; Cürçânî, *el-Miṣbâh*, 141; Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ es-Seyyid el-Hâşimî, *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'* (Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1999), 144.

³⁴ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 285.

³⁵ Sekkâkî, *Miftâhu'l-'ulûm*, 285.

tanıma eyleminin tüm topluluk tarafından yapıldığını düşünebilir.³⁶ Ma’rife müsnedün ileyhin tekitlenmesi tanımayan hiç kimsenin kalmadığı ve bu hususta bir şüphenin olmadığı şeklindeki anlamsal yorumu kesinleştirmektedir.

1.3. Atf-ı Beyân ve Tefsiri

Atf-ı beyân, muhatabın gerçek kastının kendisiyle açığa çıktığı sıfat ve tekit gibi tâbi öğelerdendir. Kendinden önceki kelimeyi açıklayan ve başka bir şeye yorumlanamayan câmid bir isimdir. Ma’rifeyi açıklar, nekreyi ise tahsis eder.³⁷ Ma’rife bir müsnedün ileyh çeşitli gerekçelerle beyân edilebilir.³⁸

Örneğin, *أَبُو حَفْصٍ عُمَرُ خَلِيفَةُ عَادِلٍ* “Ebû Hafs Ömer âdil bir halifedir.” şeklindeki cümlede ma’rife müsnedün ileyh kendisine has olan bir isimle daha fazla izah edilmiştir. Ebû Hafs öznesi kendisinden daha fazla bilinen diğer bir isimle beyân ve tefsir edilmek suretiyle açıklanmıştır. Atf-ı beyân, tâbi olduğu isimden daha meşhur olduğundan onu ilkinden farklı bir sözcükle tekrar ederek anlaşılır olmasını sağlamaktadır. Ma’rife müsnedün ileyhin beyân edilmesiyle mânânın delâleti, muhatabın zihninde açık seçik bir şekilde hâsıl olmaktadır. Şayet Ebû Hafs, Ömer lafzı ile beyân ve tefsir edilmeseydi ma’rife-nin medlûlünün çokluğu sebebiyle açık ve anlaşılır olmazdı. Atf-ı beyânın ma’rife bir müsnedün ileyhe tâbi olması ma’rife öznedeki kapalılığı gidererek mütakellimin kastını vuzuha kavuşturur.³⁹

Sekkâkî *Miftâh’* ta bu hususla ilgili başka bir örnek olarak *لَا تَتَّخِذُوا إِلَهَيْنِ اثْنَيْنِ* “İki tanrı edinmeyin, Tanrı bir tektir.”⁴⁰ âyetini zikrederek şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“*إِلَهٍ* “bir Tanrı” kelimesinden sonra *اثْنَيْنِ* “iki” sayısının, *إِلَهٍ* “bir Tanrı” kelimesinden sonra da *وَاحِدٍ* “bir” sayısının getirilmesi bu kabildendir. Çünkü *إِلَهَيْنِ* lafzının hem cinsi beyân etmeye hem de tesniyeye ihtimali vardır. Aynı şekilde *إِلَهٍ* kelimesinin de hem cinsi beyân etmeye hem de vahdete (bir olmaya) ihtimali vardır. Cümle ise birincisinde sayıyı (tesniyeyi), ikincisinde ise vahdeti (bir olmayı) ifade etmektedir. Dolayısıyla da asıl ifade edilmek istenen

³⁶ Cürcânî, *Delâ’il*, 279.

³⁷ İbn Hişâm, *Şerhu Kaṭri’n-nedâ*, 331; İbn Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 2/201; Galâyînî, *Câmi’u’-d-dürûs*, 3/242.

³⁸ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 285.

³⁹ Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ es-Seyyid el-Hâşimî, *el-Kavâ'idü’l-esâsiyye li’l-luğati’l-‘Arabiyye* (Beyrut: Dârü’l-kütübî’l-ilmiyye, 1354), 295.

⁴⁰ en-Nahl 16/51.

anlamı beyân için اَلْهَيْئِ kelimesi اَتَيْنِ kelimesiyle, اِلَ kelimesi de وَاَحَدٌ kelimesiyle beyân ve tefsir edilmiştir.”⁴¹

1.4. Bedel Alması

Bedel, “bağlı olduğu kelimeye mensup olup hükümle sadece kendisi kastedilen tâbi ile metbû arasında genellikle lafzî bir vasıta bulunmayan bir tâbidir.”⁴² Sekkâkî, ma’rife bir müsnedün ileyhin bedel aldığı durumlarda söze kattığı anlamsal ve belâgî yorumları şu şekilde tespit etmiştir: “Şayet kasıt, hükmün tekrarına niyet etmek ve ma’rife müsnedün ileyhi, daha fazla açıklığa kavuşturmak ve pekiştirmek için bir ön hazırlıktan sonra (yani mübdel minhudan sonra) zikretmek ise bu durumda ma’rife müsnedün ileyhi bedel alabilir.”⁴³ Örneğin زَيْدٌ تَوْبُهُ “Zeyd’in elbisesi çalındı.”, جَاءَ الْقَوْمُ أَكْثَرُهُمْ “Topluluğun büyük çoğunluğu geldi.” cümlelerinde ma’rife müsnedün ileyhten sonra gelen تَوْبُهُ ve أَكْثَرُهُمْ kelimeleri bedel olup onu daha fazla izah etmiştir. Bu cümleler زَيْدٌ سَلَبَ veya جَاءَ الْقَوْمُ şeklinde ifade edilirse muhatabın zihni, çalınan şeyin ne olduğunun ve kavmin ne kadarlık bir kısmının geldiğinin zikredilmesini bekler.⁴⁴ Söz konusu ma’rife müsnedün ileyhlerin bedel edilmesiyle kasıt daha açık ve anlaşılır bir şekilde muhataba iletilmektedir. Böylece muhatabın beklediği ve kapalı kalan kısım açıklığa kavuşmaktadır. Yani sözdizime bedel girdikten sonra cümlelerin anlamsal yorumu muhatabın zihninde netleşmektedir.

Sekkâkî, bedel-i galatı fasih ve belîğ olarak değerlendirmede içi için bedelin bu türünü ne açıklama gereği duymuş ne de örnekleme yoluna gitmiştir.⁴⁵ Ancak ma’rife müsnedün ileyhin bedel-i iştimâl, bedel-i ba’d mine’l-kül, bedel-i mutâbık alması temelde daha fazla açıklama içindir. Çünkü bedel ile icmâlî bir şekilde sunulan ifade tafsil, kapalı ifade ise tefsir edilmektedir.⁴⁶

1.5. Atf-ı Nesak Alması

Atf-ı nesak, kelime veya cümlelerin atfı harfleri kullanılarak diğer kelime veya cümlelere bağlanmasıdır.⁴⁷ Atf-ı beyânda harf kullanımı görülmezken

⁴¹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-’ulûm*, 285.

⁴² Hasan, *en-Nahvü’l-vâfi*, 3/664.

⁴³ Sekkâkî, *Miftâhu’l-’Ulûm*, 117.

⁴⁴ Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, 246; Cürcânî, *el-Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*, 133.

⁴⁵ Sekkâkî, *Miftâhu’l-’ulûm*, 285; Cürcânî, *el-Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*, 131; Cürcânî, *el-Mişbâh*, 146.

⁴⁶ Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, 246; Cürcânî, *el-Hâşiye ‘ale’l-Muṭavvel*, 134.

⁴⁷ İbn Akîl, *Şerhu İbn ‘Akîl*, 2/206; Galâyîni, *Câmi’u’d-dürûs*, 3/244; Hasan, *en-Nahvü’l-vâfi*, 3/555; Abdülmüteâl es-Saîdî, *el-Belâgatü’l-’âliye: ‘İlmü’l-me’ânî* (Kahire: Mektebetü’l-âdâb, 1411/1991), 95.

atf-ı nesakta birbirine bağlanan ögeler arasında atıf vazifesi gören harflerden birinin bulunması gerekmektedir. Arap dilindeki atıf harflerinin her birinin kendine özgü anlamları bulunmakta ve metin içerisinde farklı anlamsal ilişkiler kurmaktadır. Sekkâkî, ma‘rife bir müsnedün ileyhin atf-ı nesak aldığı durumları *Miftâh*’ında zikrederek bu durumların neler olduğunu aşağıdaki gibi izah etmiştir:

1.5.1. Muhtasar Müsnedün İleyhin Ayrıntılı Zikredilmesi

Mütekellimin kastı, muhtasar olan ma‘rife müsnedün ileyhi ayrıntılı/tafsilâtlı bir şekilde zikretmek olduğunda müsnedün ileyhe başka ögeler atfedilebilir.⁴⁸ İcmâlî bir şekilde ifade edilen müsnedün ileyhin detaylandırılması v atıf edatıyla olmaktadır.⁴⁹ Örneğin, *جَاءَ زَيْدٌ وَعَمْرٌو وَخَالِدٌ* “Zeyd, Amr ve Halit geldi.” cümlesi *جَاءَ الرِّجَالُ* “Adamlar geldi.” şeklinde muhtasar bir şekilde ifade edilebilirken ma‘rife müsnedün ileyhi olan *جَاءَ* kelimesine v atıf harfi ile başka unsurlar da bağlanmıştır. Böylece sözdizime sonradan eklenen ma‘tûf ögeler özellikle ve ayrı ayrı kastedilerek cümlenin anlamını belirlemiş ve muhatabın zihninde kimin geldiğine dair oluşabilecek şüpheleri izale etmiştir.

Yukarıdaki cümlenin *جَاءَ الرِّجَالُ* “Adamlar geldi.” şeklinde muhtasar değil de *جَاءَ زَيْدٌ وَعَمْرٌو وَخَالِدٌ* “Zeyd, Amr ve Halit geldi.” olarak her bir ismin ayrı ayrı zikredilmesi onun ayrıntılı bir şekilde ifade edilmesini sağlamaktadır. Cümlenin *جَاءَ زَيْدٌ وَجَاءَ عَمْرٌو وَجَاءَ خَالِدٌ* “Zeyd geldi, Amr geldi ve Halit geldi.” şeklindeki diziliminde ise ihtisardan söz edilemez.⁵⁰

1.5.2. Muhtasar Müsnedün Ayrıntılı Zikredilmesi

Mütekellimin kastı, muhtasar olan müsnedün ileyhi ayrıntılı bir şekilde zikretmekse ma‘rife müsnedün ileyhe başka ögeler atfedilebilir.⁵¹ İcmâlî bir şekilde ifade edilen müsnedin *حَتَّى، ثُمَّ، فَ* atıf edatlarıyla tafsilâtlandırılır.⁵² Örneğin;

جَاءَ زَيْدٌ فَعَمْرٌو فَخَالِدٌ “Zeyd, ardından Amr ve ardından Halit geldi.”

⁴⁸ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 286; Kazvînî, *el-Îzâh fî ‘ulûmi’l-belâğa*, 56; Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, 247; Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 146.

⁴⁹ Saîdî, *el-Belâğatü’l-‘âliye*, 96.

⁵⁰ Cürcânî, *el-Mişbâh*, 146.

⁵¹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 286; Kazvînî, *el-Îzâh fî ‘ulûmi’l-belâğa*, 56-57; Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, 247; Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 146.

⁵² Saîdî, *el-Belâğatü’l-‘âliye*, 96.

جَاءَ زَيْدٌ ثُمَّ عَمَرُو ثُمَّ خَالِدٌ “Zeyd, sonra Amr sonra da Halit geldi.”

جَاءَ الْقَوْمُ حَتَّى خَالِدٌ “Topluluk, Halit de dahil olmak üzere geldi.”⁵³

Yukarıdaki cümlelerde mäsned, muhtasar olduğu hâlde ثُمَّ، حَتَّى atıf harfleriyle detaylandırılmış ve bu durumda da ma’rife mäsnedün ileyh ma’tûf almıştır. Atıf edatlarıyla sözdiziminin genişletildiği bu örneklerde her bir edat mäsnedün ileyhi kendi anlamına göre nitelemiş bu da cümlelerin temel anlamını değiştirmiştir.

1.5.3. Muhatabı Hatalı Hükümden Döndürme

Mütekelim, “muhatabı hatalı hükümden doğru hükme döndürmeyi”⁵⁴ kastettiğinde ma’rife mäsnedün ileyhe başka unsurlar atfedilebilir. İcmâlî bir şekilde ifade edilen mäsnedün ileyhın ayrıntılarıyla zikredilmesi لَ ve لَكِنْ edatlarıyla olmaktadır.⁵⁵ Örneğin;

جَاءَنِي زَيْدٌ لَا عَمْرُو “Bana Amr değil, Zeyd geldi.” şeklindeki bir cümlede muhatabın Zeyd’in değil de Amr’ın geldiği düşüncesinin yanlışlığı ifade edilmekte ve doğru hükme bir yönlendirme bulunmaktadır. Ayrıca Zeyd ile Amr’ın beraber gelmiş olabileceği ihtimali de bertaraf edilmektedir.

مَا جَاءَنِي زَيْدٌ لَكِنْ عَمْرُو “Bana Zeyd gelmedi fakat Amr geldi.” cümlesinde de ma’rife mäsnedün ileyh ma’tûf almıştır. Zeyd’in geldiğini düşünen kişiye onun değil de Amr’ın geldiği bildirilmiştir.⁵⁶

1.5.4. Hükümün Değiştirilmesi

Hüküm, bir mäsnedün ileyhten diğerine çevrilmek istendiğinde ma’rife mäsnedün ileyh بَلْ atıf edatıyla ma’tûf alabilir.⁵⁷ Örneğin;

جَاءَنِي زَيْدٌ بَلْ عَمْرُو “Bana Zeyd, yok yok Amr geldi.”

مَا جَاءَنِي زَيْدٌ بَلْ عَمْرُو “Bana Zeyd gelmedi, bilâkis Amr gelmedi.”

⁵³ حَتَّى harfi, atıf olarak kullanıldığında tedricilik anlamının olması gerekir. bk. Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 286; Abdülmüteâl es-Saîdî, *Buğyetü’l-İzâh li-Telhîşi’l-Miftâh fî ‘ulûmi’l-belâğa* (Kahire: Mektebetü’l-âdâb, 1420/1999), 1/87.

⁵⁴ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 286; Kazvînî, *el-İzâh fî ‘ulûmi’l-belâğa*, 57; Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, 248; Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 147.

⁵⁵ Saîdî, *el-Belâğatü’l-‘âliye*, 97.

⁵⁶ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 286.

⁵⁷ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 286; Kazvînî, *el-İzâh fî ‘ulûmi’l-belâğa*, 57; Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, 249; Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 147.

Görüldüğü gibi بَلْ atıf edatının birbirine bağladığı unsurların (ma’tûf ve ma’tûfün aleyh) ikisi de ma’rife müsnedün ileyhtir. Cümlelerdeki *gelme/gel-meme* hükümleri ilk müsnedün ileyhten kaldırılarak ikincisine verilmiştir.

1.5.5. Konuşanın Şüphe İçinde Olması veya Muhatabı Şüpheyeye Düşürmesi

Mütekellim şüphe içinde olduğunda veya kasıt, muhatabı şüpheyeye düşürmek (teşvik) ise ma’rife müsnedün ileyhe başka unsurlar atfedilebilir.⁵⁸ Örneğin, جَاءَنِي زَيْدٌ أَوْ عَمْرٌو “Bana Zeyd veya Amr geldi.” cümlesinde konuşan kişinin kendisi bir şüphe içerisindedir. Ma’rife müsnedün ileyhe أَوْ edatıyla başka bir unsur bağlanmış ve hükmün kimin için geçerli olduğu noktasında bir belirsizlik bulunmaktadır.

جَاءَنِي إِمَّا زَيْدٌ وَإِمَّا عَمْرٌو “Bana ya Zeyd ya da Amr geldi.” cümlesinde de ma’rife müsnedün ileyhe إِمَّا edatıyla atfedilen öğelerden hangisinin *gelme* eylemini yaptığı hususunda bir belirsizlik vardır. Mütekellim, muhataba net bir şey söylemeyerek onu şüpheyeye düşürmektedir. Bu durumda dinleyicinin zihninde, hükmü gerçekleştirenin Zeyd mi, Amr mı? olduğu hususunda kesin bir kanaat oluşmamaktadır.

1.5.6. Beyân

Mütekellimin kastı, müsnedün ileyhi açıklamak/beyân etmek olduğunda müsnedün ileyhe açıklayıcı unsurlar bağlanabilir.⁵⁹ Örneğin, جَاءَنِي أَخُوكَ أَيُّ زَيْدٌ “Bana kardeşin yani Zeyd geldi.”

Sekkâkî, müsnedün ileyhin hâllerini anlattığı bölümde ma’rife bir müsnedün ileyhin tevâbi‘ öğeler (sıfat, tekit, bedel, atf-ı beyân ve atf-ı nesak) almasının belâğî ve anlamsal incelikleri üzerinde durmuştur. Bu bahisle ilgili son olarak müsnedün ileyhin fasıl zamiri almasına değinmiştir.

⁵⁸ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 286; Kazvînî, *el-Îzâh fî ‘ulûmi’l-belâğa*, 57; Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, 250; Hâşimî, *Cevâhirü’l-belâğa*, 147.

⁵⁹ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 286. Sekkâkî, أَيُّ edatını da atıf harfleri arasında zikretmiştir. Teftâzânî, nahivcilerin büyük çoğunluğunun kendinden sonra gelen kısmın önce gelen kısım için atf-ı beyân görüşünde olduğunu ifade etmektedir. bk. Teftâzânî, *el-Muṭavvel*, 250.

2. Müsnedün İleyhin Fasil Zamiri Alması

Fasil/ayırma zamiri, “mübtedâ ile haber arasına girerek tekit ve tahsis ifade eden zamirdir.”⁶⁰ Mübtedâ ve haberin ma’rife olması durumunda ikisinin arasına giren munfasıl bir zamirdir. İki isim arasına giren fasıl zamiri, mübtedâ ile haberi birbirinden ayırarak peşi sıra gelen ismin sıfat, bedel, tekit ya da atıf olmadığına delâlet etmektedir. Bu bakımdan haberin genellikle sıfatla ve diğer tâbi öğelerle karışmasını önlemektedir.⁶¹

Ma’rife bir müsnedün ileyh tâbi unsurlardan birisini alabildiği gibi fasıl zamiri de alabilir. “Şayet kasıt müsnedin, müsnedün ileyhe tahsis edilmesi ise bu durumda müsnedün ileyh fasıl zamiri alabilir.”⁶² Örneğin;

زَيْدٌ هُوَ مُنْطَلِقٌ “Sadece Zeyd ayrılmıştır.”

زَيْدٌ هُوَ أَفْضَلُ مِنْ عَمْرٍو أَوْ خَيْرٌ مِنْهُ “Sadece Zeyd, Amr’dan daha faziletli veya daha hayırlıdır.”

زَيْدٌ هُوَ يَذْهَبُ “Sadece Zeyd gidiyor.” şeklindeki cümlelerde ma’rife olan زَيْدٌ kelimesi müsnedün ileyh olup peşi sıra gelen fasıl zamiriyle müsned, müsnedün ileyhe has kılınmıştır (tahsis).⁶³ Ma’rife müsnedün ileyhin fasıl zamiri alması anlamsal olarak müsnedi daha fazla belirginleştirmekte ve bu belirginlik müsnedün ileyh cihetine hâsıl olmaktadır.

Sonuç

Sekkâkî, sözün hâlin gereğine uygunluğunu müsnedün ileyh ve müsned üzerinden ele almıştır. Söz, mutlak/yalın olduğunda herhangi bir kayda gerek yoktur. Ancak söz, duruma göre her zaman yalın olmayıp bazen çeşitli şekillerde kayıtlanabilir. Kelâmın bu şekilde dizimi onu güzelleştirir ve mânâyı açık hâle getirir.

Müsnedün ileyhin kendine özgü hâlleri sözdizimde çeşitli anlamsal yorumları ortaya çıkarmaktadır. Ma’rife bir müsnedün ileyhin sıfat, tekit, bedel,

⁶⁰ Bulut, *Belâgat Terimleri Sözlüğü*, 92.

⁶¹ Abdülganî ed-Dakr, *Mu‘cemü’l-‘avâ‘idi’l-‘Arabiyye fi’n-naḥv ve’t-taṣrif ve züyyile bi’l-‘imlâ* (Dımaşk: Dârü’l-kalem, 1406/1986), 279; Muhammed İbrâhîm Ubâde, *Mu‘cemü’l-muṣṭalahâtî’n-naḥv ve’s-şarḥ ve’l-‘arûz ve’l-kâfiye* (Kahire: Mektebetü’l-âdâb, 1432/2011), 190; Tacettin Uzun, *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü* (Konya: Damla Ofset, 1997), 148; M. Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2009), 24, 110; Nusrettin Bolelli, *Arapça Dilbilgisi Nahiv Sarf ve Terimleri* (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2006), 890.

⁶² Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 286; Kazvînî, *el-İzâh fi ‘ulûmi’l-belâğa*, 57; Cürcânî, *el-Mişbâh*, 149; Saîdî, *Buğyetü’l-İzâh*, 1/88.

⁶³ Sekkâkî, *Miftâhu’l-‘ulûm*, 286.

atf-ı beyân, atf-ı nesak gibi tâbiler veya fasıl zamiri alması pek çok belâgî incelelik barındırmaktadır. Müsnedün ileyhin bu şekilde kayıtlanması temel anlam ek olarak kastedilen bir mâna daha olduğunu göstermektedir. Bu öğelerin bulunmadığı bir sözdizimsel yapıda konuşanın niyeti veya kastedilen anlam net bir şekilde ortaya çıkmayacaktır.

Ma'rife bir müsnedün ileyhin sıfat alması, onu beyân, medih, zem, tahsis ve tekit gibi çeşitli anlamsal yorumlarla zenginleştirmektedir. Sıfatın bu işlevi konuşanın bu gayelerden birini kastetmesine yani bağlama bağlıdır. Müsnedün ileyh muhatabın yanlış düşüncesini engellemek, kastı zihninde netleştirmek ve umumiliği pekiştirmek için tekit alabilir. Ma'rife müsnedün ileyhin atf-ı beyân alması anlamı, muhatabın zihninde açık bir şekilde husule getirmektedir. Benzer şekilde bedel aldığı durumlarda da mâna açıklık ve teyit kazanmaktadır. Sekkâkî, bedel-i galatı fasih ve belîğ addetmediği için diğer bedel türleri gibi açıklama yoluna gitmemiştir. Sekkâkî, müsnedün ileyh muhtasar olduğunda ayrıntılandırılması için atf-ı nesak alabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca atf-ı nesakın sözdizimdeki farklı anlamsal hususiyetlerini her bir atıf edatını esas alarak izah etmiştir. Ma'rife bir müsnedün ileyh tâbi unsurlardan birisini alabildiği gibi müsnedi, müsnedün ileyhe tahsis gayesiyle fasıl zamiri de alabilir.

Sekkâkî, müsnedün ileyhin tevâbi' öğelerden birini veya fasıl zamiri alması durumunda sözdiziminin değiştiğini bundan dolayı da değişen sözdiziminin cümlelerin anlamsal yorumunu belirlediğini net bir şekilde ifade etmektedir. Bununla birlikte tevâbinin ve fasıl zamirinin olduğu sözdizimsel yapıların semantik olarak bağlam tarafından tayin edildiğini vurgulamaktadır.

Kaynakça

- Bolelli, Nusrettin. *Arapça Dilbilgisi Nahiv Sarf ve Terimleri*. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2006.
- Bulut, Ali. *Belâgat Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı (İFAV) Yayınları, 2015.
- Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhîr b. Abdîrahmân b. Muhammed. *Delâ'ilü'l-i'câz*. thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. Kahire: Mektebetü'l-hâncî, 1404/1984.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *el-Hâşiye 'ale'l-Muṭav-vel şerhu Telhîşi Miftâhi'l-'Ulûm (fi 'ulûmi'l-belâğa)*. thk. Reşîd A'razî. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1428/2007.
- Cürcânî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Alî es-Seyyid eş-Şerîf. *el-Mişbâh fi Şerhi'l-Miftâh*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2009.
- Çörtü, M. Meral. *Arapça Dilbilgisi Nahiv*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 8. Basım, 2009.
- Dakr, Abdülganî. *Mu'cemü'l-kavâ'idü'l-'Arabiyye fi'n-naḥv ve't-taṣrif ve züyyile bi'l-implâ*. Dımaşk: Dârü'l-kalem, 1406/1986.
- Dayf, Şevkî. *el-Belâğa: Tetavvür ve târîḥ*. Kahire: Dârü'l-maârif, 9. Basım, 1983.
- Durmuş, İsmail. "Ebû Ya'kûb es-Sekkâkî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 36/332-334. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Galâyînî, Mustafa. *Câmi'u'd-dürûsi'l-'Arabiyye*. 3 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1414/1993.
- Hasan, Abbas. *en-Naḥvü'l-vâfi: me'a rabṭihi bi'l-esâlibi'r-refi'a ve'l-hayâti'l-luğaviyyeti'l-müteceddide*. 4 Cilt. Kahire: Dârü'l-maârif, 3. Basım, 1973.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ es-Seyyid. *Cevâhirü'l-belâğa fi'l-me'ânî ve'l-beyân ve'l-bedî'*. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1999.
- Hâşimî, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ es-Seyyid. *el-Kavâ'idü'l-esâsiyye li'l-luğati'l-'Arabiyye*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1354.
- İbn Akîl, Ebû Muhammed Bahâüddîn Abdullah b. Abdîrahmân b. Abdillâh b. Akîl el-Hemedânî. *Şerhu Elfiyyeti İbn Mâlik (Şerhu İbn 'Aqîl 'alâ Elfiyyeti İbn Mâlik)*. 2 Cilt. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 1409/1988.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh. *Şerhu Kaṭri'n-nedâ ve belli's-sadâ*. thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd. Beyrut: el-Mektebetü'l-asriyye, 2. Basım, 1418/1997.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2005.
- Kazvînî, Ebü'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hafîb Muhammed b. Abdîrahmân b. Ömer b. Ahmed. *el-İzâh fi 'ulûmi'l-belâğa*. Beyrut: Dârü'l-kütübî'l-ilmiyye, 1985.
- Matlûb, Ahmed. *el-Belâğa 'inde's-Sekkâkî*. Bağdat: Menşûrâtü Mektebeti'n-Nahda, 1384/1964.
- Matlûb, Ahmed. *Mu'cemü'l-muştalahati'l-belağiyye ve tetavvürühâ*. 3 Cilt. Bağdat: Matbûâtü'l-Mecmai'l-İlmiyyi'l-İrâkî, 1403/1983.
- Saîdî, Abdülmüteâl. *Buğyetü'l-İzâh li-Telhîşi'l-Miftâh fi 'ulûmi'l-belâğa*. 4 Cilt. Kahire: Mektebetü'l-âdâb, 1420/1999.
- Saîdî, Abdülmüteâl. *el-Belâğatü'l-'âliye: 'İlmü'l-me'ânî*. Kahire: Mektebetü'l-âdâb, 2. Basım, 1411/1991.

- Saraç, M. A. Yekta. *Klâsik Edebiyat Bilgisi: Belâgat*. İstanbul: Gökkuşbu Yayınları, 9. Basım, 2011.
- Sekkâkî, Ebû Ya‘kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî. *Miftâhu’l-‘Ulûm: Belâgat*. çev. Zekerîya Çelik. İstanbul: Litera Yayıncılık, 2017.
- Sekkâkî, Ebû Ya‘kûb Sirâcüddîn Yûsuf b. Ebî Bekr (b.) Muhammed b. Alî. *Miftâhu’l-‘Ulûm*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, 1420/2000.
- Teftâzânî, Sa‘düddîn Mes‘ûd b. Fahriddîn Ömer b. Burhâniddîn Abdillâh. *el-Muṭavvel şerhu Telhîşi Miftâhi’l-‘Ulûm*. thk. Abdülhamîd Hindâvî. Beyrut: Dârü’l-kütübi’l-ilmîyye, 3. Basım, 1971.
- Ubâde, Muhammed İbrâhîm. *Mu‘cemü’l-muṣṭalahâtî’n-naḥv ve’s-şarf ve’l-‘arûz ve’l-kâfiye*. Kahire: Mektebetü’l-âdâb, 1432/2011.
- Uzun, Tacettin. *Arapça Sarf-Nahiv Terimleri Sözlüğü*. Konya: Damla Ofset, 1997.
- Yâkût, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî. *Mu‘cemü’l-üdebâ’: İrşâdü’l-erîb ilâ ma‘rifeti’l-edîb*. thk. İhsân Abbâs. 7 Cilt. Beyrut: Dârü’l-garbi’l-İslâmî, 1414/1993.
- Yıldırım, Abdullah. *Sekkâkî’de Belâgat Tasavvuru*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2020.
- Yurttaş, Tahsin. *Arap Dilinde Sözdizim ve Anlamsal Yorum (Mukaddem Mef’ûl ve Kur’ân’daki Uygulamaları)*. Ankara: Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2019.
- Zemahşerî, Ebû’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Mufaṣṣal fî ‘ilmi’l-‘Arabîyye*. Beyrut: Dârü’l-cîl, 2. Basım, ts.
- Ziriklî, Hayreddin. *el-A‘lâm: Kāmûsü terâcim li-eşheri’r-ricâl ve’n-nisâ mine’l-‘Arab ve’l-müsta‘rebîn ve’l-müsteşrikin*. 8 Cilt. Beyrut: Dârü’l-ilm li’l-melâyîn, 15. Basım, 2002.